

PSIHOSOCIJALNI FAKTORI RIZIKA I PSIHOMOTORNI RAZVOJ DJECE MALE POROĐAJNE MASE

PSYCHO-SOCIAL RISK FACTORS AND PSYCHO-MOTOR DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH LOW BIRTH WEIGHT

Alma MUJIĆ IBRALIĆ¹, Mirsad IBRALIĆ², Emir BEĆIROVIĆ³, Emin GRBIĆ⁴

¹Dom zdravlja Živinice

²USU Garden d.o.o. za edukaciju, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Tuzla

³Univerzitetsko - klinički centar Tuzla

⁴Medicinski fakultet Univerzitet u Tuzli

Originalan naučni rad
Original scientific articles

APSTRAKT

Razvoj djeteta je uveliko određen okruženjem u kojem odrasta gdje najvažnije mjesto ima porodica. Djeca niske porođajne mase su najrizičnija grupa za odstupanja u psihomotornom razvoju. Istraživanje je provedeno s ciljem ispitivanja povezanosti psihosocijalnih faktora rizika i psihomotornog razvoja djece male porođajne mase na osnovu uticaja roditeljskih rizika, stresa, mogućnosti za zlostavljanje, roditeljske sposobnosti u izvršavanju roditeljskih zadaća i sociodemografskog statusa porodica. U istraživanje je uključeno 129 djece, oba spola koja su rođena tokom 2010. godine u Klinici za ginekologiju i akušerstvo Univerzitetskog kliničkog centra u Tuzli sa porođajnom masom manjom od 2500 grama podijeljenih u dvije grupe: kontrolna grupa koju čini 91 dijete (70,5%) sa urednim psihomotornim razvojem i ispitanička grupa koju čini 38 djece (29,5%) sa odstupanjima u psihomotornom razvoju. Podaci o psihosocijalnim faktorima rizika su prikupljeni putem UNICEF-ovih upitnika za procjenu djetetovih potreba, roditeljskih sposobnosti, porodičnih faktora i faktora okoline. Rezultati ukazuju da su roditelji djece sa odstupanjima u razvoju statistički značajno više izloženi stresu, viši je uticaj djece sa odstupanjima na finansije, brak, socijalni život, izražavanje pozitivnih i negativnih osjećanja, kao i ukupan broj rizika, dok ne postoje razlike na skali roditeljskih snaga, uticaju na braću i sestre, te rizika za zlostavljanje. Moguće je zaključiti da djeca sa odstupanjima u razvoju značajno utiču na porodični život.

Ključne riječi: psihomotorni razvoj, mala porođajna masa, porodica

ABSTRACT

The development of a child is largely determined by the environment in which he grows up where the family has the most important place. Children with low birth weight are the most risky group for deviations in psychomotor development. The research was conducted with the aim of examining the connection between the psychosocial risk factors and the psychomotor development of children with low birth weight based on the influence of parental risks, stress, abusive abilities, parental abilities in performing parental tasks and socio-demographic status of families. The survey included 129 children, both genders born in 2010 at the Clinic for Gynecology and Obstetrics at the University Clinical Center in Tuzla with a birth weight of less than 2,500 grams divided into two groups: a control group of 91 children (70.5%) with neat psychomotor development and a survey group consisting of 38 children (29.5%) with deviations in psychomotor development. Data on psychosocial risk factors have been collected through UNICEF's questionnaires for assessing child's needs, parental abilities, family factors and environmental factors. The results indicate that parents of children with developmental disorders are statistically significantly more exposed to stress, the higher the influence of children with deviations on finances, marriage, social life, expressions of positive and negative feelings, as well as the total number of risks, while there are no differences on the scale of parental forces, affecting brothers and sisters, and the risk of abuse. It is possible to conclude that children with developmental disabilities have a significant impact on family life.

Key words: psychomotor development, low birth weight, family

UVOD

Porodica je najvažnija i najprirodnija primarna sredina neophodna za pravilan razvoj i formiranje djeteta i prema brojnim pokazateljima i rezultatima istraživanja, trajno određuje uspjeh djeteta u izvanporodičnom užem i širem okruženju. Većina djece živi u krugu svojih porodica. Od posebnog značaja je način na koji su prisutne smetnje u psihomotornom razvoju prihvaćene u krugu porodice. Brojne su studije koje ukazuju da se narušena porodična klima, mentalna oboljenja, razvodi roditelja, alkoholizam, zanemarivanje u porodici, nizak nivo obrazovanja, izbjeglištvo, siromaštvo, nezaposlenost te niz drugih nepovoljnih socijalnih i psiholoških faktora negativno odražavaju na rast, razvoj i sazrijevanje djeteta u svakom pojedinom segmentu njegove individue. Rođenjem djeteta s teškoćama u razvoju, roditelji se suočavaju s pojačanim zahtjevima i izazovima koje donosi nova životna situacija, a koji zahtijevaju dodatni angažman majke i oca te pronalaženje adekvatnih usluga za poticanje razvoja djeteta. Rani sistem podrške čuva porodicu i društvo od brojnih nepoželjnih događaja (raspad porodice, psihosomatski i neurotski poremećaji kod roditelja, smanjivanje njihove radne sposobnosti, institucionalizacija djeteta i sl.) Pred roditeljima je izazov da svakodnevne porodične interakcije, događaje i obaveze prilagode djetetovim potrebama balansirajući između roditeljske, radne i partnerske uloge. Osnaživanje roditeljskog samopouzdanja i kompetencija kroz procese edukacije i savjetovanja jedan je od načina na koji se djetetova dobrobit ostvaruje uključivanjem i drugih, njemu bitnih osoba, u proces rane intervencije, jer roditelji koji imaju više znanja i vještina, učinkovitije mogu poticati rast i razvoj svojeg djeteta. Ono što roditeljima može olakšati proces prilagodbe su otvoreni razgovori i konzultiranje s članovima porodice, prijateljima, stručnjacima, osnažujući i podržavajući odnos među supružnicima te intenzivna i kontinuirana edukacijska i savjetovaniška podrška. Važna karika u tom lancu suočavanja s teškoćom djeteta su pozitivni osjećaji roditelja prema djetetu koji potpomažu kreativnost i fleksibilnost u procesu rješavanja problema¹. Kada govorimo o procjeni psihomotornog razvoja ili razvoju djeteta uopšte, uvijek moramo uzeti u obzir okruženje u kojem dijete odrasta. Ovdje se prije svega misli na

porodicu, ali i na širu društvenu zajednicu. Budući da je Bosna i Hercegovina zemlja niskog socioekonomskog standarda, zemlja sa visokom stopom nezaposlenosti, niskom stopom obrazovanja, lošom i neadekvatnom organizacijom obrazovnog, socijalnog, medicinskog i većine drugih sektora, to se neupitno odražava i na atmosferu u porodičnom okruženju, a samim tim i na razvoj i sazrijevanje djeteta. Zato je uvijek potrebno obratiti pažnju na prisustvo porodičnih resursa, roditeljskih snaga i sposobnosti, ali i roditeljskih rizika za zanemarivanje i zlostavljanje djeteta, te nemogućnošću izvršavanja roditeljskih zadataka i igranja uloge roditelja koja je najzahtjevnija, ali i najbitnija u prvim godinama djetetovog života. Istraživanje je provedeno s ciljem ispitivanja povezanosti roditeljskih rizika, stresa, mogućnosti za zlostavljanje, roditeljske sposobnosti u izvršavanju roditeljskih zadataka i sociodemografskog statusa porodice na psihomotorni razvoj djeteta.

Metode

U studiju su uključeni roditelji 137 djece, oba spola koja su u periodu od 1.1.2010. do 31.12.2010. godine rođena u Klinici za ginekologiju i akušerstvo Univerzitetskog kliničkog centra u Tuzli sa porođajnom masom manjom od 2500 grama, od čega je 8 (5,8%) izgubljeno u praćenju zbog nemogućnosti da se nađu na osnovu dostupne medicinske dokumentacije, te je u konačnu analizu uključeno 129 djece. Formirane su dvije grupe s obzirom na psihomotorni razvoj: ispitivana grupa koju čine ispitanici sa odstupanjima u psihomotornom razvoju, njih 38 (29,5%), od čega je 8 (6,2%) završilo letalno te su isti razmatrani mimo naknadnih funkcionalnih skorova i kontrolnu grupu koju su činili ispitanici sa urednim psihomotornim razvojem, njih 91 (70,5%). Podaci o psihosocijalnim faktorima rizika su prikupljeni putem UNICEF-ovih upitnika, skala i instrumenata: Lista za procjenu roditeljskih snaga², Skala roditeljskog stresa³, Upitnik uticaja djeteta na porodicu⁴, Skala porodičnih resursa⁵, Kempeov inventar porodičnih stresora⁶, Lista rizika za zlostavljanje djeteta⁷ i Lista za procjenu roditeljskih rizika². U statističkoj obradi podataka su korištene standardne metode

deskriptivne statistike. Kategorijske varijable su analizirane χ^2 -testom i Fisher-ovim egzaktnim testom. Neparameterska korelacija po Spearman-u je korištena za testiranje prisustva signifikantnih veza među varijablama. Razlika među uzorcima je bila značajna ako je $p < 0.05$. Svi statistički testovi su rađeni sa nivoom statističke vjerojatnoće od 95% ($p < 0,05$).

Rezultati

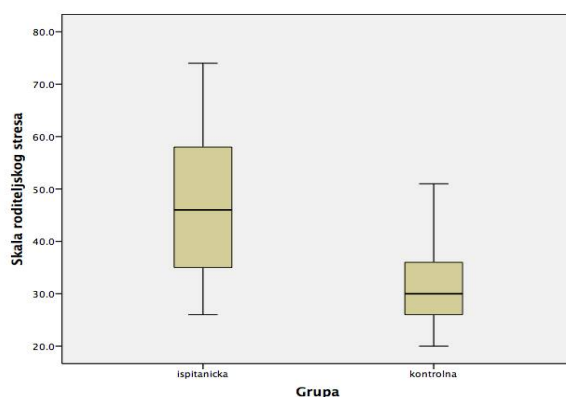
Roditeljske snage

Listom za procjenu roditeljskih snaga procjenjeni su pozitivni faktori koje treba pokrenuti i iskoristiti kod roditelja, te predstavljaju njihove prednosti i potencijale koji pomažu u boljem pružanju brige za vlastito dijete, bilo da se radi o zdravom djetetu ili djetetu sa odstupanjem u psihomotornom razvoju. Komparirana je skala roditeljskih snaga i slabosti između ispitaničkih grupa. U ovoj analizi nije postojala statistički

signifikantna razlika između ispitaničkih grupa ($p > 0,25$).

- Skala roditeljskog stresa

Skalom roditeljskog stresa ispitan je stepen doživljenog stresa zbog roditeljstva koji može biti izražen rađanjem i zdravog djeteta, a posebno rađanjem djeteta sa malom porođajnom masom, ili djeteta sa odstupanjima u psihomotornom razvoju. Ispitana je bliskost s djecom, zadovoljstvo roditeljskom ulogom, pozitivne i negativne emocije povezane s tom ulogom te također teškoće povezane s roditeljstvom. Kada su komparirane grupe prema skali roditeljskog stresa, roditelji djece u ispitaničkoj grupi su imali prosječan skor od 47,7 (14,0), dok su oni u kontrolnoj grupi imali prosječan skor od 33,5 (10,6), a što je bilo statistički signifikantno ($p < 0,001$), roditelji djece u ispitaničkoj grupi su bili više izloženi stresu (slika 1).

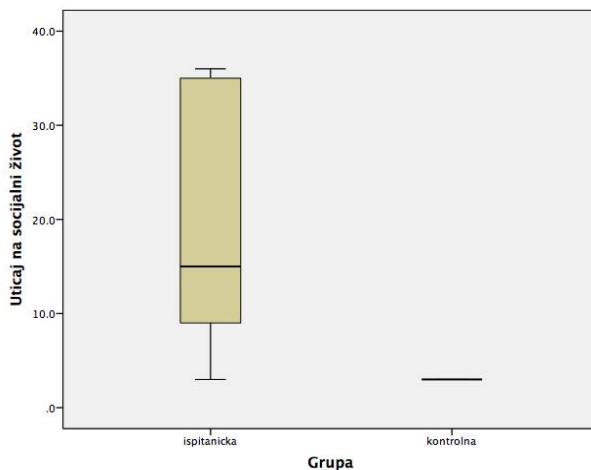

Slika 1. Komparacija skale roditeljskog stresa u ispitivanoj i kontrolnoj grupi
Figure 1. Comparison of parental stress scale in the examined and control group

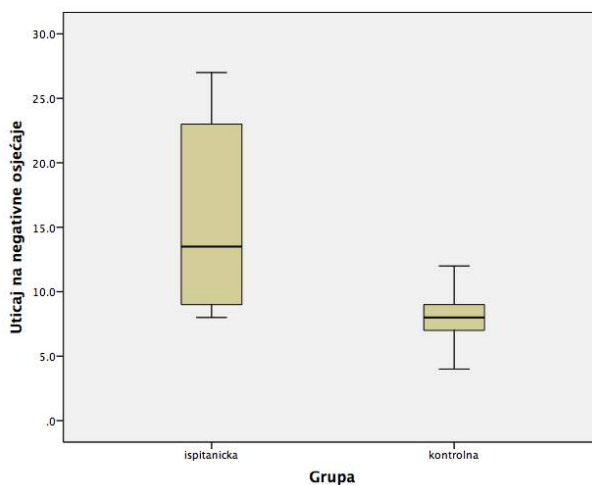
- Upitnik uticaja djeteta na porodicu

Upotrebom Upitnika o uticaju djeteta na porodicu procjenilo se u kojoj mjeri je dijete rođeno sa malom porođajnom masom, a posebno dijete sa odstupanjima u psihomotornom razvoju uticalo na više aspekata porodice u kojoj odrasta, a to su: uticaj na socijalni život, izražavanje negativnih i

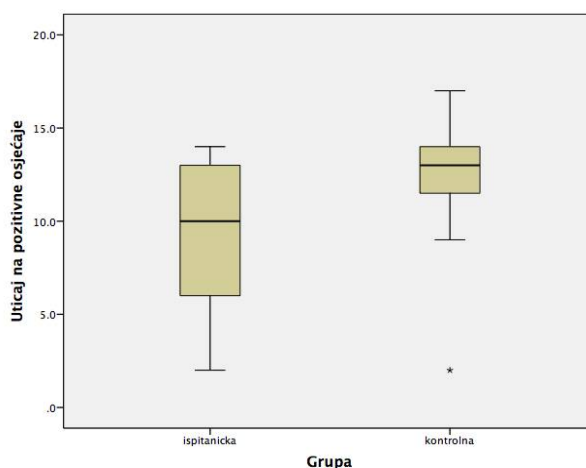
pozitivnih osjećanja spram roditeljstva, finansijski uticaj, uticaj na brak, te braću i sestre. Komparirane su sve komponente upitnika između dvije ispitaničke grupe, te su nađene signifikantne razlike ($p < 0,001$), osim kad je u pitanju bio uticaj na braću i sestre ($p = 0,16$) gdje nije nađen značajniji uticaj (slika 2, 3, 4, 5, 6).

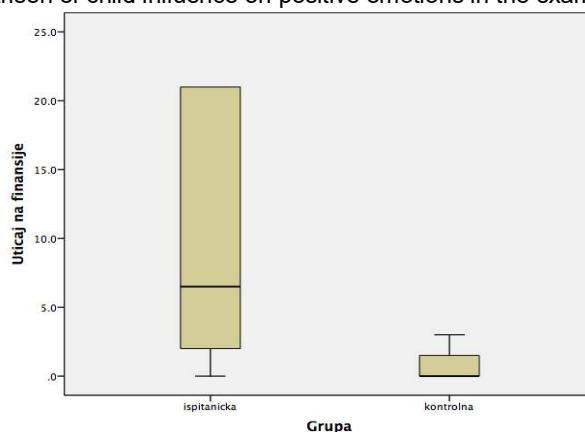
Slika 2. Komparacija uticaja djeteta na socijalni život u ispitivanoj i kontrolnoj grupi
Figure 2. Comparison of child impact on social life in the examined and control group

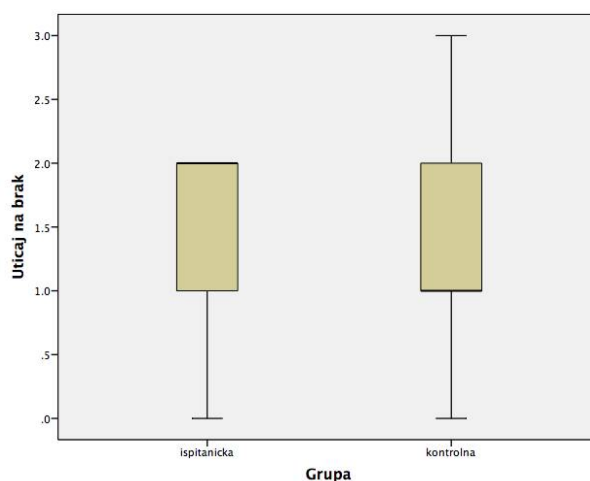
Slika 3. Komparacija uticaja djeteta na negativne osjećaje u ispitivanoj i kontrolnoj grupi
Figure 3. Comparison of child influence on negative emotions in the examined and control group

Slika 4. Komparacija uticaja djeteta na pozitivne osjećaje u ispitivanoj i kontrolnoj grupi

Figure 4. Comparison of child influence on positive emotions in the examined and control group

Slika 5. Komparacija uticaja djeteta na finansije u ispitivanoj i kontrolnoj grupi
Figure 5. Comparison of child impact on finances in the examined and control group

Slika 6. Komparacija uticaja djeteta na brak u ispitivanoj i kontrolnoj grupi
Figure 6. Comparison of child influence on marriage in the examined and control group

- Skala porodičnih resursa

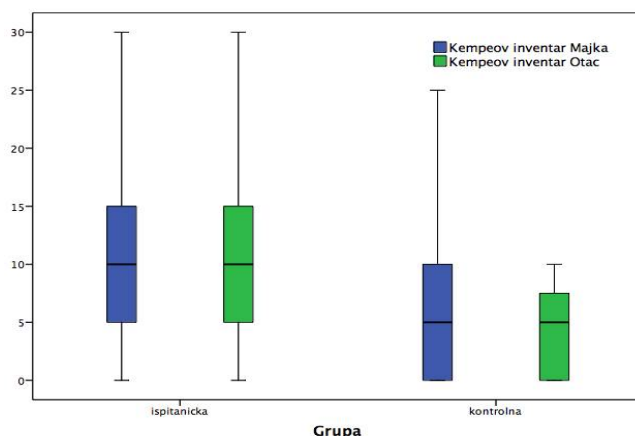
Skalom porodičnih resursa procjenjena je primjerenost porodičnih sredstava kao što su hrana i smještaj, finansijsko stanje, vrijeme za druženje s članovima porodice, podrška izvan porodice, finansijska sredstva za dijete i sl. Kada je u pitanju bila skala porodičnih resursa, nisu nađene razlike između dvije ispitaničke grupe ($p=0,13$).

- Kempeov inventar porodičnih stresora

Kempeovim inventarom porodičnih stresora procjenjeno je deset psihosocijalnih i zdravstvenih faktora povezanih sa zlostavljanjem djeteta, uzimajući u obzir i prošlost majke, te zloupotrebu alkohola i drugih sredstava ovisnosti. Veći rezultat ukazivao je na ozbiljne probleme takve porodice, a što se direktno odražavalo na rast i razvoj djeteta.

Primjenom Kempeovog inventara porodičnih stresora zasebno za majku i oca nađena je signifikantna razlika između dvije grupe ($p<0,001$). Oba roditelja su imala povišen

nivo porodičnih stresora u ispitaničkoj grupi (slika 7).

Slika 7. Komparacija Kempeovog inventara za majku i oca u ispitivanoj i kontrolnoj grupi
Figure 7. Comparison of Kempe's inventory for mother and father in the examined and control group

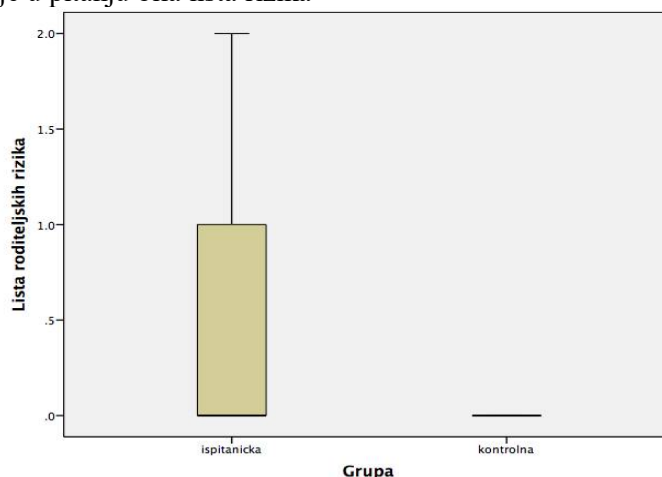
- Lista rizika za zlostavljanje

Lista rizika za zlostavljanje djeteta poslužila je za trijažu poznatih, empirijski utvrđenih rizika zlostavljanja kao što su nizak nivo obrazovanja majke, samohranost majke, nekontrolisane trudnoće i sl. Ukoliko je rezultat na ovoj listi bio pozitivan, izvjesno je bilo da postoji veliki stepen rizika za dijete, te bi i nadležne socijalne službe trebale biti uključene u pružanje pomoći ovakvim porodicama. Rizici za zlostavljanje djeteta i ukupni roditeljski rizici komparirani su između dvije grupe ispitanika. Nije nađena razlika između ispitaničkih grupa kada je u pitanju bila lista rizika

za zlostavljanje ($p=0,328$).

- Lista roditeljskih rizika

Listom za procjenu roditeljskih rizika procjenilo se prisustvo mogućih propusta i rizika za osiguravanje odgovarajuće roditeljske skrbi i što ih je bilo više u ispitivanoj porodici to je i situacija za pravilan rast i razvoj djeteta bila više otežana. Postojala je razlika u broju ukupnih roditeljskih rizika između grupa, sa značajno većim brojem istih u ispitaničkoj grupi ($p=0,003$) (slika 8).

Slika 8. Komparacija roditeljskih rizika u ispitivanoj i kontrolnoj grupi
Figure 8. Comparison of Parental Risk in the Study and Control Group

Diskusija

Cilj ovog istraživanja je bio ispitati povezanost psihomotornog razvoja djece male porođajne mase i psihosocijalne faktore sredine u kojoj dijete odrasta. Primjenom upitnika za ispitivanje psihosocijalnih faktora rizika nađene su statistički značajne razlike između ispitaničke i kontrolne grupe djece gdje je zabilježeno da su roditelji djece sa odstupanjima u razvoju statistički značajno više izloženi stresu, viši je uticaj djece sa odstupanjima na finansije, brak, socijalni život, izražavanje pozitivnih i negativnih osjećanja, kao i ukupan broj rizika, dok ne postoje razlike na skali roditeljskih snaga, uticaju na braću i sestre, te rizika za zlostavljanje. Moguće je pretpostaviti da postoji uzajamna interakcija između djeteta sa odstupanjima u razvoju i sredine u kojoj odrasta što potvrđuju i brojne studije. Razvoj djeteta je određen društvenim i kulturološkim okruženjem djeteta (kvalitetom i brojem osoba iz socijalnog okruženja djeteta, kvalitetom porodičnog života, ili života u ustanovi), kao i samom sredinom (selo-grad, tehnološka razvijenost, okruženje) u kojoj dijete živi. Za razliku od bioloških, socijalni faktori su podložni promjenama, što omogućava rad na optimalnom razvoju djeteta, u okviru njegovog biološkog potencijala⁸. Efekti psihosocijalnih faktora na razvoj djece su poznati. Djeca koja odrastaju u porodicama s nižim socioekonomskim statusom imaju povećan rizik za smanjenje psihološkog, emocionalnog i kognitivnog razvoja. Psihosocijalni faktori mogu uticati na psihomotorni razvoj kroz niz različitih posrednika, kao što su prenatalni faktori, roditeljskog staranja, kognitivne stimulacije, ishrana, stres, razni toksini i izloženost drogama⁹.

LITERATURA

- Milić Babić M, Franc I, Leutar Z. Iskustva s ranom intervencijom roditelja djece s teškoćama u razvoju. Ljetopis socijalnog rada 2013; 20 (3): 453-480.
- Gilgun JF Family Strengths Checklist. A Guided Tour of Risk Assessment in Child Welfare. Third Annual Child Welfare Conference: Risk and Strengths Assessments. University of Minnesota 2000.
- Berry JO, Jones W. The Parental Stress Scale: Initial Psychometric Evidence. Journal of Social and Personal Relationships 1995; 12:463-472.
- Donenberg D, Baker BL. The Impact of Young Children With Externalizing Behaviors on Their Families. Journal of Abnormal Psychology 1993; (21): 179-198.
- Dittmeier H.L., Dunst C.J. Family Resource Scale 1998.
- Korfmacher J. The Kempe Family Stress Inventory. A Review. Child Abuse & Neglect 2000; 24(1):129-140.
- Duggan A i sar. Hawaii's Healthy Start Program of Home Visiting for At-Risk Families: Evaluation of Family Identification, Family Engagement, and Service Delivery. Pediatrics 2000; 1005: 250-259.
- Wild KT, Betancourt LM, Brodsky NL, Hurt H. The effect of socioeconomic status on the language outcome of preterm infants at toddler age. Early Hum Dev. 2013; 89(9):743-6.
- Ronfani L i sar. The Complex Interaction between Home Environment, Socioeconomic Status, Maternal IQ and Early Child Neurocognitive Development: A Multivariate Analysis of Data Collected in a Newborn Cohort Study. PLoS One. 2015; 21;10(5):e0127052. doi: 10.1371.
- Matijević V, Marunica Karšaj J. Neurorizično dijete. Fiz. rehabil. med. 2010; 27(1-2): 133-142.

Sredina koja obezbeđuje uslove za neometan psihomotorni rast i razvoj, za uspostavljanje čvrstih osjećajnih veza djeteta sa drugim osobama, koja djetetu pruža mogućnost da uči, istražuje okolinu i aktivno djeluje na nju, da učestvuje u zajedničkim aktivnostima sa drugima, vrlo je moćna u oblikovanju krajnjeg ishoda razvoja djeteta¹⁰. Djeca su u velikoj mjeri zavisna od okoline i vulnerabilna su, ali imaju i veliku mogućnost pozitivne adaptacije i prevladavanja teškoća ako je sredina povoljna.

ZAKLJUČAK

Veliki broj faktora prije svega utiče na rađanje djece male porođajne mase, a onda dodatni faktori rizika djeluju na ionako rizično dijete i kompromituju njegov rast i razvoj. Udio djece male porođajne mase u prevalenci visokorizične novorođenčadi je veoma značajan. Povezanost psihičkih i motoričkih procesa te zakonitost razvoja da se „mozak razvija korištenjem“ upućuje na neophodnost multidisciplinarnog pristupa u unapređenju razvoja djece kroz intervenciju u ranom djetinjstvu. Cilj je prevenirati ili umanjiti fizičko, kognitivno, emocionalno i socijalno ograničenje kod male djece sa biološkim ili ekološkim rizikofaktorima. Pomoć porodici ima ključnu ulogu uspješnog faktora intervencije i u odnosu na dokument Svetske zdravstvene organizacije „Međunarodna klasifikacija funkcionisanja“ (*International Classification of Functioning – ICF*) i biopsihosocijalni model funkcionisanja i onesposobljenja. Zato ova kategorija djece postavlja velike zahtjeve pred cjelokupnu društvenu zajednicu.